

36 vigilesque jugulant, portas præcludunt: de integro pugnare cœperunt. Dum hæc geruntur, legati Cartejenses renuntiarunt, quod Pompejum in potestate haberent: quod ante Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere.⁶⁰ Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar cum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditii incenderent, et mœnia delerent: ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere: id quod consulto non existimabant fieri. Ita irrumpendo naves, quæ ad Bætium flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio distinentur, illi profugiunt, et ab equitibus conciduntur. Quo facto⁶¹ oppido recuperato,⁶² Astam iter facere cœpit; ex qua civitate legati ad deditiōnem venerunt: Mundensesque, qui ex prælio in oppidum confugerant, cum diutius circumsiderentur, bene multi deditiōnem faciunt: et, cum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent, illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt concisi Mundenses duces. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompejum dissentire cœperant. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat: pars, quæ Pompejanis partibus favebat. Seditiōne concitata portas occupant. Cædes fit magna. Saucius Pompejus naves xxx. occupat longas, et profugit.⁶³ Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuntius allatus est, confestim sequi cœpit, partim pediatibus, et partim equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item iv. die navigatione confecta, in-

⁶⁰ Lusitani Hispali pugna-
se.) Goduinus ita ex duobus
codd. Thuani: Vulgati, *Hispali*
m oppugnare. At intus erant et
recepti in urbem. Qui ergo
illam oppugnare potuerunt?

⁶¹ Oppido recuperato.) His-
pali, a Lusitanis, nuper inter-

cepta.

⁶² Astam iter facere.) Vi-
de supra c. 10. sect. 26.

⁶³ Didius, qui Gadis clas-
si præfuisset.) Alii dixissent
Gadibus, ut ipse noster cap. 15.
sect. 40. item præfuerat.

sequuntur. Qui imparati a Carteja profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit. Pom- 38
pejus cum paucis profugit, et locum quemdam munitum natura occupat. Equites, et cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt: diem, et noctem iter faciunt. Pompejus humero, et sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediēbat. Ita lectica a turre, qua esset allatus, in ea ferebatur.

CAPUT XV.

Lusitanus a Cæsareis circumcluditur; fitque aliquod prælium. Pompejus interimitur, cujus caput ad Cæsarem defertur. Lusitani contra Didium proficiscuntur; insidias struunt. Didii mors. Cæsarei cæde hostium facta Ursonem petunt, oppidum illum oppugnavi.

Lusitanus more militari, cum a Cæsaris præsidio fuisset conspectus, celeriter equitatu, cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter suos a nostro præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompejus, quem vix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeuntes in adventu nostri depelluntur tellis: quibus cedentibus, cupidius insequēbantur adversarii, et confestim tardabant ab accessu. Hoc sæpius factu, animadvertebatur nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit: pari autem, et celeri festinatione circummunitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adversariis congregari possent. A quibus cum animadversum esset, fuga sibi præsidium capiunt. Pom- 39
pejus, ut supra demonstravimus, saucius, et intortotalo, idcirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo salutis suæ præsidium parare poterat. Cædes a nostris

undique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem, atque exesum locum in spelunca, Pompejus se occultare coepit; ut a nostris non facile inveniretur, nisi captivorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cæsar gradiebatur Hispalim, pridie Idus Aprilis caput allatum, et populo datum est inconsp⁴⁰ectum. Interfecto Cn. Pompejo adolescente, Didius, quem supra demonstravimus, illa affectus lætitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. ⁶⁴ Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, et bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas; tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones ejiciebatur; et sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, et tripartito signa distribuit. Erant parati, qui naves incenderent, incensisque qui subsidium repererent. Ii sic dispositi erant, ut a nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum a Lusitanis tollitur: naves incenduntur: simulque qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiæ clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur. Nonnulli ea pugna scaphas, quæ ad litus fuerant, occupant. Item complures nando ad naves, quæ in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere ceperunt. Quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar a ⁴¹ Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus, ⁶⁵ quem ipse ad præsidium oppugnandum reliquerat, operibus assiduus, hostesque circum sese interclusi, inter se decernere, facta cæde bene magna, eruptionem faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem

⁶⁴ Lusitani, qui ex pugna.) Ven. Bas. Gryph. et cod. MS. Supple. tumultuaria ad Hispalim, cap. 14. sect. 36. superfuerunt.

⁶⁵ Quem ipse ad præsidium oppugnandum.) Sic veteres libri

Ven. Bas. Gryph. et cod. MS. quem Goduinus vidit: alii ad Mundam præsidium opp. manifesto mendo. Præsidium autem oppidi Mundæ erat; quod glossa ex margine receptum fuit.

non prætermittunt, et reliquos vivos capiunt, ac deinde Ursonem proficiscuntur: quod oppidum magna munitione continebatur; sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ⁶⁶ ab oppugnando hoste averteret. Huc accedebat, quod aqua, præterquam in ipso oppido, non erat; nam circumcirca ribus nusquam reperiebatur propius millia passuum viii. Quæ res magno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat, quod agger, materiesque, unde solitæ sunt turres agi, propius millia passuum vi. non reperiebantur. Ac Pompejus, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiam circum oppidum succisam intro conpressit. Ita necessario diducebantur nostri, ut a Munda, quam proxime ceperant, materiam illo deportarent.

⁶⁶ Ab oppugnando hoste ad oppugnandum hostes adverteret.) Goduinus ita. Alii teret.

CAPUT XVI.

Mutila Cæsaris oratio ad milites.

Dum hæc ad Mundam geruntur, et Ursonem; Cæsar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione advocata, commemorat: ⁶⁷ „Initio quæsturæ suæ eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem sibi constituisse, et quæ potuisset, eo tempore beneficia largitum esse. ⁶⁸ Insequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset, a senatu petisse, eis pecuniis provinciam liberasse: simulque patrocínio suscepto, multis legibus ab se in Senatum inductis, simul publicas, privatasque causas, multorum inimicitias susceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, quæ potuisset, commoda provinciæ tribuisse. Eorum omnium commodorum esse

⁶⁷ Initio quæsturæ.) Quæstori Cæsari ulterior Hispania obvenerat: quam etiam oblit: Sueton. cap. 7.

⁶⁸ Insequenti prætura.) Ex

prætura etiam ulteriorem sortitus Hispaniam, nec vero in eam profectus est: absens vero profuit. Sueton. cap. 18.

et immemores, et ingratos in se, et in Populum Romanum, hoc bello, et præterito tempore cognosse: vos jure gentium, inquit, et civium Romanorum institutis cognitis, more barbarorum Populi Romani Magistratibus sacrosanctis manus sæpe, et sæpius attulistis: luce clara ⁶⁹ Cassium in medio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desint Populi Romani in hac provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuistis. Privatus ex fuga Cn. Pompejus adolescens a vobis receptus, fasces, imperiumque sibi arripuit. Multis interfectis civibus auxilia contra populum Romanum comparavit, agros, vestramque provinciam vestro impulsu depopulavit. In quo vos victores existimabatis? An me deleto, non animadvertetis x. habere legiones Populum Romanum, quæ non solum vobis obsistere, sed etiam cælum diruere possent? quarum laudibus, et virtute."

DESUNT RELIQUA.

⁶⁹ Cassium in medio foro ne- lo, quod Hirtius scripsit, cap.
sorie.) Lege de Alexandr. Bel- 15. sect. 52.

*Trad. au le Biblio-
theque Militaire de
Lisbonne et Larvan*

HISTORIÆ
C. JULII CÆSARIS
FRAGMENTUM

EX U. C.

CAPUT V.

De quo scias, reperta fuisse ista in Cujacii codice sine ullo nomine; in codice autem eadem Petaviano, sub nomine TETRARCHÆ: quæ quia videbantur face- re ad eum librum ultimum, addere nos hic voluisse.

„ Nam diuturnitas belli pacem, labor requiem, trium-
„ phum victoriæ flagitant; non civiles quidem istæ, sed
„ hostiles illæ, de quibus antea dixeramus. Quo modo
„ autem triumpharet, aut qua ratione quiesceret, de
„ quo scriptum sit: nihil actum credens, cum quid su-
„ peresset. Pompeji magni filii Hispanias occupaverant
„ (sequebatur autem illos non quidem patris virtus, sed
„ hominum favor ingens, et paternum nomen) Cneus,
„ et Sextus. Sic pro uno duos substituerat fortuna Pom-
„ pejos. Egeratque Cn. major natu, cui plus industriæ
„ inerat, atque consilii, confugiendo in fidem, et cliente-
„ lam omnium Hispaniæ civitatum, præcandoque et for-
„ tunam suam miserando, Patrisque memoriam renovan-
„ do, ut sibi multum jam licentiæ partum esset. Nec præ-
„ cibus tantum, sed vi etiam congregato exercitu incipe-

,, ret provinciam vastare, ita ut pedetentim qui favorabi-
 ,, les ab inro fuerant, esse inciperent odiosi. Hunc sibi
 ,, novissimum belli actum minime negligendum ratus Cæ-
 ,, sar, eo raptim proficiscitur. Duo in hoc iter vix audi-
 ,, tu credibilia inciderunt. Nam etiam ab urbe Romana
 ,, in Hispaniam ulteriorem immensum terræ spatium e-
 ,, mensus, iv. et xx. die pervenit: viatori, ne dicam exer-
 ,, citui, celeritas optanda. Magnum: hoc quod sequitur,
 ,, majus. Horum siquidem tam paucorum spatio dierum,
 ,, tam multas inter curas, poema scripsit, quod in-
 ,, scripsi Iter; quod illud scilicet in itinere edidisset.
 ,, Sic Pierides armis inserere, etiam nunquam otiosus
 ,, esse didicerat. Primo Cæsaris in Hispaniam adventu
 ,, civitatum motus ingens fuit, undique legati ad eum,
 ,, undique transfugæ. Jam enim Pompejani juvenes si-
 ,, ve in odium, sive in tædium verti cœperant: etiam
 ,, ut nulla esse in eis culpa. Mos est tamen antiquus
 ,, populorum sperare novos dominos, novas res optare.
 ,, Et jam famæ Cæsaris haud immerito super omnes ex-
 ,, creverat, et universi homines ejus splendore caperen-
 ,, tur, cuperentque coram cernere, quem usque adeo
 ,, mirabilem audiebant. In hoc principio ipso maris in-
 ,, ostio, ubi Oceanus terris illabitur, etiam Mediterra-
 ,, neum hoc pelagus nostrum parit, inter legatos invi-
 ,, cem partium hinc Didium, illinc Varum, et am-
 ,, bobus cum ipsa tempestate certatum est. Nec minus
 ,, a ventis, et fluctibus, quam ab hostibus, periculi,
 ,, atque horroris, dum et hic hostes sævirent, et il-
 ,, lius sævitiam, rabiemque hominum maria coercerent,
 ,, utraque classe bello simul, et naufragio laborante,
 ,, duæ partes, duo maria, duplex furor, duæ elemen-
 ,, torum, atque hominum procellæ. Per hos dies a
 ,, Cæsarianis duo pedites capti sunt, qui se servos dice-
 ,, rent. Non licuit in his Cæsari suam consuetudinem
 ,, servare. Antequam ad eum deducerentur, quod a Cæ-
 ,, sariano exercitu transfugissent, recogniti etiam a mi-
 ,, litibus interfecti sunt. Et tabelliones capti, qui ad
 ,, Pompejum Corduba mittebantur, etiam præcisio illico
 ,, manibus sunt remissi. Similiter speculator Pompeja-
 ,, nus captus, atque occisus est. Credo ego iratos bello

,, milites, et Imperatoris sui morum conscios, atque cle-
 ,, mentia, hoc remedii genus excogitasse, ne quis fa-
 ,, ciam ejus videret, ut sic nullus evaderet. Cordubam
 ,, Pompeji tenebant, Cæsar obsidebat. Illis tamen ab-
 ,, sentibus, multis ibi etiam magnis præliis decertatum
 ,, est. Cunque die quodam ferro, et flammis solito
 ,, etiam gravius pugnaretur, oppidani ira in furorem
 ,, versa hospites, qui securi secum jure veteris hospi-
 ,, tii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu, jugu-
 ,, latos e muris præcipitare, quasi crudelitate, non vir-
 ,, tute victoria quæreretur, inceperant. Spectaculum mi-
 ,, serum, atque horrendum. Qua re ex gemitu morientium
 ,, audita, unus, qui ad tutelam muri sub terram in cu-
 ,, niculo erat, exclamavit: Tetrum scelus, et immane
 ,, flagitium, nullaque non barbarie detestandum commi-
 ,, sistis absque ulla causa. Nihil enim mali mereban-
 ,, tur, qui nihil mali fecerant; qui ad vos, vestrasque
 ,, se aras, et focos infausta fiducia contulissent. Jus ho-
 ,, spitii sanctum gentibus soli vos spreveristis, atque uti-
 ,, nam sprevisse sufficeret. Inhumano illud scelere vio-
 ,, lastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit, quo-
 ,, rum verecundia repressi cives ab hospitum cædibus
 ,, se continerunt. Sic interdum unius boni viri multos
 ,, inter malos valuit oratio; etiam inter hostes, etiam
 ,, suum honorem virtus invenit. Ea res relatu transfu-
 ,, gæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. Die pro-
 ,, ximo Tullius quidam cum Catone quodam Lusitano
 ,, legatus ex oppido ad Cæsarem venit. Hujus prima
 ,, pars orationis fuit optare, ut suus potius felicitate,
 ,, quam illius miseria præstitisset. Finis autem fuit,
 ,, se a Pompejo desertos, victos a Cæsare, se, et op-
 ,, pidum dedere, atque orare, ut clementiam, quam
 ,, victis gentibus præbuisset, suis civibus non negaret.
 ,, Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vi-
 ,, tio confusa vix intelligi possunt. Unum illud intelli-
 ,, gitur, quod multis ultro, citroque dictis tunc deditio
 ,, non processit. Crescebat, ut fit, in dies obsidio, nec
 ,, Pompejus expectatam opem aut ferebat, aut mittebat
 ,, obsessis. Quin etiam pro concione dixisse ferebatur,
 ,, ut quoniam eis auxilio adesse non posse, ipse noctu